

8 KLASIFIKACE SOUHLÁSEK

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se seznámíme s tříděním souhlásek podle místa a způsobu tvoření, s českými názvy jednotlivých kategorií.

CÍLE KAPITOLY

vysvětlit česky rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi, popsat jednotlivé souhlásky, přepsat transkribovaná slova do psaného písma

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Bilabiální, labiodentální alveolární, postalveolární, palatální, velární, uvulární, laryngální/glotalní, aspirace

Při artikulaci konsonantů omezujeme průchod výdechového proudu vzduchu vytvořením překážky. Překážky je buď úplná, nebo neúplná. Při úplné překážce je zadržen vzduch např. semknutím rtů při /p/ a vytvoření závěru /okluze. Tak je tomu například u *exploziv* u *afrikát*. Při neúplné překážce vznikne *úžina*. Tento princip je u *frikativ*.

bilabiální – dolní ret proti hornímu (p b m)⁷

labiodentální – dolní ret proti horním řezákům (f v)

alveolární – špička jazyka proti alveolám (t d n l r s z c dz)

postalveolární – špička jazyka proti zadní části alveol (š ž č dž)

palatální – hřbet jazyka proti tvrdému patru (ť ď ň j Ich-Laut)

velární – hřbet jazyka proti měkkému patru (k g „ch“)

uvulární – hřbet jazyka proti čípku („třené r“ i „kmitavé r“ v němčině; v češtině považováno za vadu řeči)

laryngální, též glotální – hlásky tvořené v hrtanu (h); též tvrdý hlasový začátek (ráz ?)

8.1 Dělení konsonantů podle způsobu artikulace

EXPLOZIVY (OKLUZIVY, PLOZIVY)

Při jejich artikulaci je vytvořen závěr, při jeho uvolnění uniká rychle vzduch, vzniká krátký šumový zvuk – exploze/aspirace. Tvoří znělostní páry (např. /p/-/b/, /t/-/d/)

FRIKATIVY

Při jejich artikulaci vytváří artikulační orgány úžinu. Většinou jsou párové /s/ - /z/.

AFRIKÁTY

V první fázi je vytvořen závěr, který při uvolňování přechází v úžinu. Jsou orální, některé párové (/č/ - /dž/, některé jedinečné

NAZÁLY

V ústní dutině je vytvořen závěr, spustí se měkké patro, takže vzduch uniká nosem a zvuk má nosové zabarvení. Nazály jsou znělé, nepárové, jsou označovány jako sonory. V němčině jsou slabikotvorné. V češtině jsou výjimkou, např. to osm, Hanka, banka.

VIBRANTY

Jsou charakteristické kmitáním některého z artikulačních orgánů, např. jazyka, čípku, který se přiblíží k protilehlému artikulačnímu orgánu (alveoly, zadní část jazyka).

Jsou to konsonanty orální, některé sonorní, jedinečné (např. /r/). Hlásky /r/ je v češtině slabikotvorná, v němčině ne.

LATERÁLY

Při nich neproudí zvuk středem dutiny ústní, špička jazyka se dotýká alveol, okraje jazyka jsou spuštěny, a vzduch proudí po jeho stranách. Vzniká nápadná šumová složka.

Orální /l/, sonora, slabikotvorné.

APROXIMANTY

Hlásky sonorní, podobné lokálům, netvoří však vrchol slabiky. V češtině je to /j/, jedinečné, sonorní, neslabikotvorné. V němčině má znělé /j/ neznělý Ich-Laut, je párovou frikativou.

(Machač 2008, 44-45)

8.2 Dělení konsonantů podle místa artikulace

bilabiální – dolní ret proti hornímu (p b m)⁷

labiodentální – dolní ret proti horním řezákům (f v)

alveolární – špička jazyka proti alveolám (t d n l r s z c dz)

postalveolární – špička jazyka proti zadní části alveol (š ž č dž)

palatální – hřbet jazyka proti tvrdému patru (tʃ dʒ ň j Ich-Laut)

velární – hřbet jazyka proti měkkému patru (k g „ch“)

uvulární – hřbet jazyka proti čípku („třené r“ i „kmitavé r“ v němčině; v češtině považováno za vadu řeči)

laryngální, též glotální – hlásky tvořené v hrtanu (h); též tvrdý hlasový začátek (ráz ?)

konsonantické segmenty v němčině	bilabiální	labio-dentální	alveolární	post-alveolární	palatální	velární	uvulární	glotální
exploziv	p b		t d			k g		ʔ
frikativy		f v	s z	ʃ ʒ	ç j	x	χ ʁ	h
afrikáty	pʃ		tʃ	tʃ dʒ				
nazály	m	ɱ	n			ŋ		
vibranty			r r				R	
laterály			l					

Tab.: Konsonanty v němčině

Poznámky k některým konsonantům v němčině:

- ʔ tvrdý hlasový začátek, ráz (ʔob ʔer)
- j palatální frikativa znělá (bejahren)
- ç palatální frikativa neznělá, tzv. Ich-Laut (Becher)
- χ uvulární frikativa neznělá, desonorizované třené r, v nestandardní výslovnosti možná varianta v sousedství neznělého konsonantu (warten)
- ʁ uvulární frikativa znělá (rühren)
- R uvulární vibranta znělá, sonora (rühren)
- r jednokmitné r, znělé, sonorní (rühren)
-
- h laryngální frikativa neznělá (das Haus)
- pʰ bilabiální (evt. labiodentální) afrikáta neznělá
- ʒ postalveolární frikativa znělá, v němčině jen ve slovech přejatých (Genie)
- ʤ postalveolární afrikáta znělá, v němčině jen ve slovech přejatých (Jazz)
- ŋ labiodentální nazála; výsledek možného uplatnění asimilace místa artikulace v nestandardní výslovnosti, např. místo bilabiálního m před jinou labiodentálou (Konferenz, Kamm für dich)
- ŋ velární nazála
- a) jako samostatný foném (singen; viz 5.6),
- b) jako výsledek pravidelné regresivní asimilace místa artikulace, místo alveolárního n před velární explozivou (Anker; viz 5.6),
- c) jako výsledek možné progresivní asimilace místa artikulace v koncovém -en po velární explozivě (wegen; viz 5.11.1c).

(Machač 2008, 45, 46)

8.3 Aspirace

Napjaté neznělé explozivy jsou ve standardní němčině vyslovovány aspirovaně. Tlak vzduchu před překážkou je větší, při uvolňování překážky se vytvoří šum, doprovázený slabším výdechem, jako bychom vyslovili slabé h.

S přídechem se vyslovuje ve spisovné němčině **p, t, k**. Je buď silná, střední až slabá nebo bez aspirace.

SILNÁ ASPIRACE

- a) na začátku slova, přízvučné slabiky

kein [k^hâin], klein [k^hlâin], Kreide [k^hrâidə], beklagen [bə'k^hla:gn̩]
(nikoli po sykavce, např. spät [ʃp^he:t^h], Sprache [ʃp^hra:xə])

b) na konci slova před pauzou

bestellt [bə'ʃt^hɛlt^h] (x besteht [bə'ʃt^he:t^h])

c) v příponě / sufixu -keit

Einsamkeit [ʔâinza:m^hâit^h]

(Machač 2008, 52)

STŘEDNÍ AŽ SLABÁ

a) před nepřízvučným vokálem

hatte [hat^hə],

b) na konci slova před pauzou, je-li v poslední, přízvučné slabice dlouhý vokál

besteht [bə'ʃt^he:t^h],

c) stojí-li v téže slabice před p, t, k hláska [s] nebo [ʃ]

Sprache [ʃp^hra:xə],

d) uvnitř slova před konsonantem

klappte [k^hlap^ht^hə],

e) na konci slova, nenásleduje-li pauza

bestellt hatte [bə'ʃt^hɛlt^hhat^hə].

(Machač 2008, 53)

BEZ ASPIRACE

a) první exploziva při spojení dvou exploziv stejného místa artikulace, např.

bilabiály abprallen [ʔap^hralən] abbiegen [ʔap^hbi:gn̩]

alveoláry mitteilen [mit^ht^hâilən] mitdienen [mit^hdi:nən]

veláry wekkommen [ʔek^hʔomən] weggehen [ʔek^hge:ən]

b) ve spojeních [ps][pʃ][ks][kʃ], pokud patří do stejné slabiky, např.

Erbse [ʔεɐ̯**ps**ə], Pschorr [pʃɔɐ̯], Lachs [l**aks**], hecksche[hɛ**kʃ**ə]

KONTROLNÍ OTÁZKA

Vypište odborné pojmy. Zapište je do portfolia.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této části jsme si česky popsali jednotlivé kategorie souhlásek podle místa a způsobu tvoření, představili jsme si české názvy jednotlivých kategorií, např. nazály, frikativy, alveoláry, explozivny, afrikáty.
